

Społeczeństwo – sport – edukacja

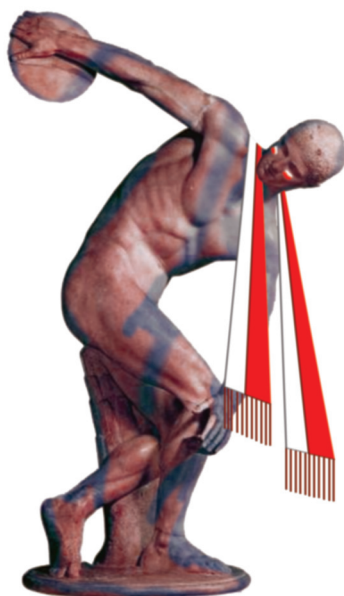

NR 3467

Społeczeństwo – sport – edukacja

POD REDAKCJĄ

BARBARY WIŚNIEWSKIEJ-PAŻ I PIOTRA WRÓBLEWSKIEGO

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu Śląskiego
KATOWICE 2016

Redaktor serii: Socjologia
Wojciech Świątkiewicz

Recenzent
Sławomir Łodziński

Spis treści

Wstęp (<i>Barbara Wiśniewska-Paź, Piotr Wróblewski</i>)	7
---	---

Konteksty społeczne

Renata Włoch

Polityka dziedzictwa wielkich imprez sportowych. Porównanie strategii organizacji Igrzysk Olimpijskich w Londynie i Mistrzostw Europy w piłce nożnej w Polsce	15
---	----

Piotr Wróblewski

Polscy herosi sportowi XXI wieku. Wzory osobowe społeczeństwa polskiego	37
---	----

Krzysztof Łęcki

Więcej niż klub? Piłka nożna pomiędzy rynkiem a wspólnotą	63
---	----

Stanisław Kamykowski

UEFA Euro kibic we Wrocławiu – kibice konsumenci na tle fanów piłkarskich tradycyjnego typu	79
---	----

Jakub Ryszard Stempień

Wartość poznawcza kulturowej kliszy „samotnego długodystansowca”	97
--	----

Grzegorz Kozdraś

Sport a procesy marginalizacji i demarginalizacji społecznej	117
--	-----

Anna Czerner

„Ja” w ruchu – proces konstruowania tożsamości sportowca amatora	135
--	-----

Dorota Gregorowicz
Drużyna kolarska czy kolarska rodzina?
Studium relacji w grupach kolarskich na różnych etapach rozwoju sportowego 159

Konteksty edukacyjne

Barbara Wiśniewska-Paź, Marek Zaremba
Uczniowie wrocławskich klas sportowych – wymiary zróżnicowania w ramach szkół podstawowych. Raport z badań 171

Anna Oleszkiewicz
Wypalenie zawodowe nauczycieli zatrudnionych we wrocławskich liceach sportowych – wyniki badań empirycznych 221

Anna Wójtewicz
Efektywność edukacji zdrowotnej (na przykładzie Sieci Szkół Promujących Zdrowie) w kontekście przemian w społecznym sposobie postrzegania ciała 237

Aleksandra Leszczyńska
Sport wolny od dopingu. Antydopingowe programy edukacyjne jako walka o ocalenie ducha sportu 261

Noty o Autorach 279

Wstęp

Oddajemy w ręce Czytelnika tom zatytułowany *Spółeczeństwo – sport – edukacja*, w którym zebraliśmy artykuły przedstawione w ramach Grupy Roboczej obradującej pod tą samą nazwą, co nazwa niniejszej publikacji w trakcie dwóch dni w ramach XV Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego, który miał miejsce w dniach 11–14 września 2013 roku w Szczecinie. Przedłożone przez autorów referatów teksty uzupełnione zostały artykułami przygotowanymi przez badaczy zajmujących się problematyką z zakresu znaczenia sportu w obrębie współczesnego społeczeństwa polskiego w różnych wymiarach i zakresie. W niniejszym tomie zostały wzięte pod uwagę przede wszystkim dwa ważne wymiary znaczenia sportu: 1. kontekst społeczny, tj. powiązany bezpośrednio z instytucjami społecznymi (wzorami, drużyną, klubem, widowiskami) oraz 2. kontekst edukacyjny, wyznaczony realizacją programów socjalizacyjnych i wychowawczych na poziomie sportu szkolnego i profesjonalnego (w klasach sportowych, wśród nauczycieli, zawodników), ale także w ramach form spędzania wolnego czasu i prozdrowotnego stylu życia.

Autorzy zgromadzonych w tomie artykułów w analizie fenomenu sportu i edukacji we współczesnym społeczeństwie stosują różne perspektywy badawcze. Obok socjologii sportu, wykorzystywane są teorie powstałe na polu socjologii: kultury, organizacji, małych i dużych struktur społecznych czy socjologii ciała. W wielu artykułach znajdują się wyraźne odniesienia do teorii społeczeństwa konsumpcyjnego, które opisują ramy społeczne eksplorowanych fenomenów. Zaprezentowane w tomie stanowisko teoretyczne ma wiele elementów wspólnych z wcześniej zaproponowanym przez Zbigniewa Krawczyka podejściem do badań sportu, który eksponuje jego wieloaspektowość jako fenomenu ludycznego, mitycznego oraz elementu kultury symbolicznej (KRAWCZYK 2002, s. 112–113). Wykorzystane w artykułach koncepcje są przy tym dalekie od stanowiska strukturalistyczno-funkcjonalnego za-

wartego m.in. w pracach socjologicznych Klausa Heinemanna (HEINEMANN 1990) czy psychologicznego, obecnego w publikacjach Matta Jarvisa (JARVIS 2003, 2006), który zajmował się m.in. procesem uczenia się.

Florian Znaniecki wskazywał na ważną rolę wychowania sportowego w procesie „urabiania osoby wychowanka”. Dla klasyka socjologii humanistycznej ten rodzaj wychowania jest jednym z typów oddziaływań kształtujących właściwości fizyczne zgodnie z wymaganiami społecznymi (ZNANIECKI 1930/1973, t. 2, s. 221). Choć kategoryzacja typów wychowania (fizycznego i psychicznego) zaprezentowana w *Socjologii wychowania* może wydawać się w niektórych wymiarach nieadekwatna do opisu współczesnego społeczeństwa, to należy naszym zdaniem zwrócić uwagę na rolę, jaką w szeroko rozumianym wychowaniu i edukacji Znaniecki przypisywał sportowi. Uważamy, że podejście badawcze klasyka socjologii humanistycznej należy wykorzystać we współczesnych badaniach nad powiązaniem między edukacją i sportem, tym bardziej, że zasób wiedzy o cennych wzorach do naśladowania w wychowaniu (ZNANIECKI 1930/1973, t. 2, s. 362) został wzbogacony przez interdyscyplinarny dorobek nauki.

Tom otwiera artykuł Renaty Włoch zatytułowany *Polityka dziedzictwa wielkich imprez sportowych. Porównanie strategii organizacji Igrzysk Olimpijskich w Londynie i Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej w Polsce*. Autorka stosuje w nim do analizy widowisk sportowych koncepcję teoretyczną Maurice Roche’a, perspektywę nazwaną socjologią wielkich imprez (*mega-events*). Renata Włoch stawia tezę o zastosowaniu polityki dziedzictwa imprezy sportowej w przypadku igrzysk w Londynie, a braku tego typu polityki podczas mistrzostw Europy organizowanych w 2012 roku w Polsce.

Następnie Piotr Wróblewski w artykule *Polscy herosi sportowi XXI wieku* przedstawia wzory osobowe wybierane przez uczestników najbardziej popularnego plebiscytu na sportowca roku. Uważa, że wskazanie przez uczestników konkursu postaci – sportowi herosi – podejmują działania: 1. samotnie, 2. wspólnie z charyzmatycznym trenerem i wyspecjalizowaną grupą pomocników, 3. w ramach sportowych pojedynków. Ponadto cechuje ich 4. bogactwo materialne, 5. przywiązanie do rodziny i ojczyzny oraz 6. wiara w Boga. Autor analizuje role podejmowane przez laureatów plebiscytu Przeglądu Sportowego.

Znaczenie piłki nożnej we współczesnym świecie rozważa Krzysztof Łęcki. Stawia pytanie o to, czy piłka nożna jest jeszcze dyscypliną zespołową, czy stała się indywidualnym biznesem zawodników. Analizy Łęckiego pozwalają na sformułowanie tezy o tym, że drużyna piłkarska ma coraz mniej cech wspólnoty, a coraz więcej cech przedsiębiorstwa, jeżeli brać pod uwagę typy idealne. Autor przytacza wiele przykładów klubowych drużyn europejskich, w których widać wyraźnie napięcie między wspólnotą a stowarzyszeniem.

Stanisław Kamykowski w artykule *UEFA Euro kibic we Wrocławiu – kibice konsumenci na tle fanów piłkarskich tradycyjnego typu* przedstawia analizę wyników badań przeprowadzonych podczas Mistrzostw Europy we wrocławskiej strefie kibica i jej najbliższym otoczeniu. Stanisław Kamykowski posługuje się kategoryzacją typów kibica i zestawia cechy fanów z Czech, Rosji, Grecji i Polski. Efekty pracy badawczej porównuje z analizami innych socjologów sportu opisujących fenomen kibicowania w Polsce.

Zagadnieniami związanymi z modą na bieganie zajmuje się Jakub Stempień. Jego tekst nosi tytuł *Wartość poznawcza kulturowej kliszy „samotnego długodystansowca”*. Autor zajmuje się statusem poznawczym stereotypizacji biegacza, pokonującego wielokilometrowe dystanse. Interesuje go zakorzenienie tej kategoryzacji w kulturze popularnej (filmie), w relacjach bezpośrednich utrwalonych stycznościami twarzą-w-twarz oraz w relacjach pośrednich nawiązywanych w sieci internetowej. Przeprowadza dyskusję nad adekwatnością kliszy kulturowej w opisie codzienności biegaczy przygotowujących się do startów na długich dystansach.

Anna Czerner podejmuje zagadnienie społecznej konstrukcji tożsamości osób ścigających się w maratonach biegowych i rowerowych. Na podstawie wywiadów narracyjnych ze sportowcami-amatorami rozpatruje wymiary tożsamości i ocenia siłę ich oddziaływanie na jednostki.

Grzegorz Kozdraś analizuje zagadnienie dystansów społecznych związanych z uprawianiem lub oglądaniem widowisk sportowych. Funkcje sportu śledzi przez pryzmat procesów zróżnicowania klasowego oraz procesów ekskluzji. Jego artykuł nosi tytuł *Sport a procesy marginalizacji i demarginalizacji społecznej*. Autor przytacza typologię czynników wykluczających M. Colinsa i przedstawia model skutków aktywności fizycznej F. Coatera.

Problematykę więzi w zespołach sportowców podejmuje Dorota Gregorowicz w artykule *Drużyna kolarska czy kolarska rodzina?* Swojej analizy dokonuje w oparciu o obserwacje uczestniczące i wywiady swobodne przeprowadzone z profesjonalnymi kolarzami. Ważnym procesem omawianym w artykule jest socjalizacja antycypująca, związana z uprawianiem kolarstwa przez młodzież, oraz stopniowa profesjonalizacja sportowych pasji, kończąca się dla pewnej grupy podpisaniem zawodowego kontraktu w drużynie kolarskiej. Autorka była reprezentantką Polski w kolarstwie szosowym i ścigała się w zawodowej drużynie kolarskiej.

Drugą część tomu, poświęconą kontekstom edukacyjnym sportu, rozpoczynają raporty z badań przeprowadzonych we Wrocławiu. Pierwszy, autorstwa Barbary Wiśniewskiej-Paź i Marka Zaremby, zatytułowany jest *Uczniowie wrocławskich klas sportowych – wymiary zróżnicowania w ramach szkół podstawowych*. Celem badań było zgromadzenie podstawowego materiału dotyczącego funkcjonowania klas sportowych we wrocławskich szkołach podstawowych. Badaniem zostali objęci uczniowie 16 szkół podstawowych

we Wrocławiu, w których funkcjonują od 1 do 2 oddziałów równoległych klas sportowych o różnym profilu.

Analizie zostało poddanych kilka parametrów funkcjonowania tego typu klas m.in.: 1. socjoekonomiczne zróżnicowanie klas sportowych, 2. usytuowanie szkoły na planie miasta (w ramach określonej dzielnicy), 3. wyniki egzaminów końcowych, 4. profil sportowy klasy, 5. motywacje rodziców i uczniów, dotyczące wyboru określonego profilu klasy sportowej. W centrum problematyki znalazły się również 6. finalne okoliczności wyboru klasy sportowej (szkoły, profilu) oraz 7. ocena uczniów odnośnie wybranych elementów systemu edukacyjnego, czy 8. kwestia dodatkowych zajęć pozalekcyjnych organizowanych w szkole i poza szkołą w odniesieniu do preferencji uczniów. Ważnym aspektem było także przeanalizowanie relacji między 9. aspiracjami sportowymi i 10. edukacyjnymi uczniów klas sportowych we Wrocławiu na poziomie podstawowym. Zakład Socjologii Edukacji Instytutu Socjologii UWr prowadzony przez współautorkę niniejszego artykułu, prof. B. Wiśniewską-Paź, zajmuje się od kilku lat kompleksowymi badaniami dotyczącymi edukacji sportowej m.in. we Wrocławiu.

W raporcie *Wypalenie zawodowe nauczycieli zatrudnionych w wrocławskich liceach sportowych – wyniki analizy badań empirycznych* Anna Oleszkiewicz zajmuje się problematyką wypalenia zawodowego. Podstawowa część narzędzia badawczego utworzona została z kwestionariusza wypalenia zawodowego zaproponowanego przez Christinę Maslach. Poza tym autorka badań uzupełniła kwestionariusz o pytania związane z oceną dokonaną przez nauczycieli: prestiżu zajęć szkolnych, relacji interpersonalnych i wyposażenia szkoły w sprzęt niezbędny do realizacji działalności edukacyjnej. Tło kontrastowe dla nauczycieli wychowania fizycznego tworzą nauczyciele innych przedmiotów. Na zakończenie raportu autorka przeprowadza dyskusję nad hipotezą o odrębności grupowej nauczycieli wychowania fizycznego w obrębie zawodu nauczycielskiego.

W artykule *Efektywność edukacji zdrowotnej (na przykładzie Sieci Szkół Promujących Zdrowie) w kontekście przemian w społecznym sposobie postrzegania ciała* Anna Wójtewicz analizuje skuteczność oddziaływania programów „edukacji prozdrowotnej” na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, gdzie przeprowadziła badania empiryczne. Autorka stosuje koncepcje socjologii ciała (Chris Shilling, Anthony Giddens) oraz teorie społeczeństwa konsumpcyjnego (Zygmunt Bauman, Jean Baudrillard) w przygotowaniu badań, konstrukcji narzędzia badawczego i analiz zebranych danych. Przedstawia zebrany materiał, uwzględniając perspektywę nauczycieli i perspektywę uczniów w podejściu do edukacji promującej zdrowie.

Ostatni artykuł zamieszczony w tomie wyszedł spod pióra Aleksandry Leszczyńskiej. Nosi on tytuł *Sport wolny od dopingu. Antydopingowe programy edukacyjne jako walka o ocalenie ducha sportu*. Autorka opisuje oddziaływanie

różnych instytucji (m.in. Rada Europy, MKOL, Ministerstwo Sportu i Turystyki), promujących stworzenie systemu antydopingowego. W obrębie działań skierowanych przeciwko dopingowi w sporcie ważną rolę odgrywa działalność edukacyjna. W artykule znajduje się opis powiązania instytucji o zasięgu światowym z polskimi instytucjami rządowymi, zajmującymi się sportem. Podmiotami programów edukacyjnych zwalczających doping są nie tylko sportowcy w różnym wieku i o różnym stopniu profesjonalizacji (amatorzy, wyczynowcy), ale również trenerzy, instruktorzy oraz lekarze sportowi. Autorka analizuje zaangażowanie środków masowego przekazu w kampanie antydopingowe. Na zakończenie zajmuje się skutecznością oddziaływanie programów edukacyjnych zwalczających stosowanie dopingu w sporcie.

Uważamy, że zjawiska związane ze stosowaniem dopingu stanowią plagę, która dotyka sportowców profesjonalistów i amatorów niezależnie od kategorii wiekowej sportowca (począwszy od dzieci a na osobach dorosłych skończywszy). Na poziomie sportu zawodowego mechanizmy stosowania dopingu poznaliśmy lepiej po ujawnieniu przez państwową Amerykańską Agencję Antydopingową stosowania niedozwolonych środków przez Lencę'a Armstronga w latach 1996–2011. Okazało się, że w grupach kolarskich, w których występował amerykański kolarz, został opracowany system niedozwolonego wspomaganie organizmu. Aby ta procedura mogła być skuteczna, konieczna była *zmowa członków zespołu* (E. Goffman). W skład „zespołu” wchodził nie tylko Armstrong i inni kolarze, także lekarze, trenerzy, dlatego najprawdopodobniej niedozwolony proceder mógł trwać tak długo, bo w tzw. „zmowie milczenia” trwały osoby odpowiedzialne za organizację wyścigów i instytucja nadzorująca – władze federacji kolarskiej. „Działacze” (niektórzy organizatorzy oraz przedstawiciele władz) przez wiele lat nie reagowali skutecznie na informacje o stosowaniu dopingu wśród kolarzy występujących w grupach Armstronga.

Innym zagrożeniem współczesnego sportu jest wpływ grup oligarchicznych na wybór organizatora i przebieg wielkich imprez sportowych. Tego typu oddziaływanie dało się zauważyć podczas zakończonych w styczniu Mistrzostw Świata w Piłce Ręcznej w 2015 w Katarze. Co więcej, wiele pytań wzbudza przyznanie organizacji Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej w 2022 roku właśnie Katarowi. Organizacja mundialu w listopadzie i grudniu przez najbogatsze państwo świata (przyjmując za miarę dochód na jednego mieszkańca) spotyka się z wieloma wątpliwościami. Tych wątpliwości nie rozwiewa działalność katarskiego państwa na rzecz popularyzacji sportu, co widoczne jest w przedsięwzięciach realizowanych dla różnych grup wiekowych (m.in. dzieci) w Academy of Sport – Aspire.

Przytoczyliśmy na zakończenie wstępu dwa niepokojące zjawiska występujące w obszarze omawianych fenomenów nie wyczerpując katalogu

problemów, które mogą być omawiane przez innych badaczy decydujących się na zastosowanie podejścia wieloparadygmatycznego w przedstawieniu różnych interesujących zjawisk i problemów z zakresu socjologii sportu i edukacji sportowej.

Jesteśmy przy tym przekonani, że zaprezentowany w niniejszym tomie repertuar problemów jest na tyle ciekawy i różnorodny, że każdy Czytelnik zainteresowany problematyką z pogranicza sportu, społeczeństwa i edukacji znajdzie coś interesującego do przeczytania.

*Barbara Wiśniewska-Paź
Piotr Wróblewski*

Noty o Autorach

Anna Czerner – doktor, związana z Państwową Medyczną Wyższą Szkołą Zawodową w Opolu. Współautorka pozycji *Flirty tradycji z popkulturą. Dziedzictwo kulturowe w późnej nowoczesności* oraz współredaktorka podręcznika akademickiego *Studia z socjologii emocji*. Dalsze plany zawodowe wiąże z teoretyczno-empirycznym powiązaniem trzech obszarów eksploracji: socjologii sportu, socjologii emocji i socjologii ciała. Ma nadzieję na zaostrzenie sportowych ambicji, zwłaszcza tych związanych z kolarstwem górskim.

Dorota Gregorowicz – magister historii (magisterium uzyskane na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach oraz na Uniwersytecie w Trydencie) oraz doktorantka na Uniwersytecie Piemontu Wschodniego „Amadeo Avogardo”. Jej zainteresowania koncentrują się wokół historii nowożytnej, historii dyplomacji, historii Kościoła, historii społecznej oraz historii emocji. Miłośniczka sportu, w szczególności kolarstwa.

Stanisław Kamykowski – doktorant, Uniwersytet Wrocławski. Zainteresowania badawcze: socjologia sportu, makrosocjologia, cywilizacja.

Aleksandra Leszczyńska – magister, doktorantka w Katedrze Socjologii Polityki i Moralności Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego, adres e-mail: a_leszczyńska@onet.eu, jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół socjologii sportu, w szczególności zagadnień dotyczących problematyki doping w sporcie i związków sportu z mediami.

Krzysztof Łęcki – dr hab., socjolog kultury, pracuje w Zakładzie Badań Kultury Współczesnej Uniwersytetu Śląskiego, m.in. autor monografii pt. *Inny zapis...*, Katowice 2012.

Anna Oleszkiewicz – magister, psycholog, socjolog. Od 2012 roku doktorantka w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego, gdzie prowadzi badania

nad uwarunkowaniami zaufania w hierarchii organizacyjnej. Zainteresowania badawcze dotyczą psychologii pracy, zarządzania talentami oraz komunikacji społecznej. Na Uniwersytecie Wrocławskim prowadzi zajęcia z zakresu psychologii społecznej, komunikacji w organizacji oraz współczesnych trendów w badaniach psychologicznych. W trakcie studiów aktywnie działa w organizacjach pozarządowych na poziomie ogólnopolskim i europejskim.

Jakub Ryszard Stempień – doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii. Adiunkt w Zakładzie Socjologii Uniwersytetu Medycznego w Łodzi. Członek Polskiego Towarzystwa Socjologicznego oraz Polskiego Towarzystwa Nauk Społecznych o Sporcie. Zainteresowania naukowe autora obejmują wybrane zagadnienia socjologii zdrowia i kultury fizycznej.

Barbara Wiśniewska-Paź – prof. nadzw. dr hab., kierownik Zakładu Socjologii Edukacji Instytutu Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Autorka kilkudziesięciu haseł encyklopedycznych, artykułów oraz książek. Zainteresowania badawcze lokują się na pograniczu szeroko pojętych nauk społecznych i edukacji, dotyczą głównie problemów z zakresu mezo- i makro- socjologii edukacji, m.in. analiz ukrytego programu (w tym wpływu architektury i aranżacji przestrzeni na procesy edukacyjne), analiz porównawczych systemów szkolnictwa w różnych krajach, badań relacji między strukturą ustrojową państw i łańcem społecznym a rozwiązaniami i strukturami szkolnictwa w różnych państwach, głównie Europy Zachodniej (zwł. ich efektywnością) oraz relacji między ofertą edukacyjną szkolnictwa (publicznego i niepublicznego) a rynkiem pracy. Ważny aspekt działalności badawczej stanowi relacja między sportem a edukacją oraz bezpieczeństwem a edukacją (w tym edukacją na rzecz bezpieczeństwa). Od kilkunastu lat prowadzi intensywne badania dotyczące Szwajcarii (edukacji, religii, wielokulturowości i wielojęzyczności oraz zmian dotyczących kantonalnych struktur szkolnych). Oprócz zajęć kursorycznych, wykładów i seminariów specjalizacyjnych z zakresu socjologii edukacji prowadzi również zajęcia z zakresu komunikacji społecznej (treningi i warsztaty komunikacyjne, seminaria specjalizacyjne dot. Manipulacji i kłamstwa w życiu społecznym). W ramach Zakładu Socjologii Edukacji prowadzi dwie specjalności: *Socjologia edukacji i badań rynku edukacyjnego* na I st. Socjologii (studia stacjonarne licencjackie) oraz *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń społecznych* na II st. Socjologii (studia stacjonarne magisterskie) w Instytucie Socjologii UW.

Renata Włoch – doktor, socjolożka i badaczka stosunków międzynarodowych. Pracuje w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Obecnie zajmuje się socjologią sportu i socjologią stosunków międzynarodowych.

Anna Wójtewicz – doktor, adiunkt w Zakładzie Polityki Społecznej, Instytut Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, zainteresowania badawcze – socjologia ciała i medycyny, socjologia edukacji i polityka edukacyjna, socjologia i antropologia konsumpcji, socjologia płci.

Piotr Wróblewski – dr hab., socjolog kultury, badacz konfliktów społecznych i tożsamości etnicznej. Pracuje w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Śląskiego. Obecnie zajmuje się problematyką wzorów osobowych narodów w Europie.

Marek Zaremba – absolwent dziennikarstwa i komunikacji społecznej oraz socjologii. Obydwa kierunki ukończył na Uniwersytecie Wrocławskim. W latach 2010–2014 doktorant w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego. 30 czerwca 2016 roku obronił rozprawę doktorską pod tytułem „Aktywność zawodowa absolwentów Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego”.

